

Postoje a preference aktérů v území: význam exkurzí jako nástroje poznání a dialogu

Tento dokument shrnuje poznatky z exkurzí uskutečněných v rámci projektu RUR, jejichž cílem bylo lépe porozumět postojům a preferencím různých aktérů v území. V době probíhající ekonomické a environmentální proměny regionu je důležité vědět, jak obyvatelé, studenti i zástupci institucí vnímají adaptační opatření a prvky modrozelené infrastruktury. Zaměřili jsme se na dvě místa, která propojují environmentální a sociální přínosy: komunitní zahrady a univerzitní kampus. Exkurze umožnily účastníkům tato místa osobně zažít, diskutovat jejich hodnoty, potenciál i limity a poskytnout podněty pro další rozvoj těchto míst.

Region univerzitě
Univerzita regionu

ÚVOD

ZPŮSOBY SPOLEČNÉHO HLEDÁNÍ UDRŽITELNÝCH ŘEŠENÍ PRO REGIONÁLNÍ TRANSFORMACI

Projekt *RUR – Region univerzitě, univerzita regionu* propojuje akademické poznání s praktickými potřebami regionu, který prochází zásadní ekonomickou a environmentální proměnou. Jedním z klíčových cílů projektu je rozvíjet porozumění mezi aktéry v území (mezi univerzitou, veřejnou správou, podnikatelskými subjekty a obyvateli) a podporovat společné hledání udržitelných řešení pro regionální transformaci. V této souvislosti nabývá na významu mapování postojů a preferencí aktérů k tématům, která mají dlouhodobý dopad na kvalitu života, podobu krajiny i fungování místních komunit.

Jednou z oblastí, kde se tyto postoje nejzřetelněji promítají, je realizace adaptačních opatření na změnu klimatu, zejména těch, která kombinují environmentální a sociální přínosy. Typickým příkladem jsou komunitní zahrady či zelený kampus univerzity, které nejen zlepšují mikroklima a zadržování vody v území, ale také podporují setkávání, spolupráci a pocit sounáležitosti nejenom s daným místem, ale i celým regionem. Porozumění tomu, jak různé skupiny aktérů tato adaptační opatření vnímají a jaké hodnoty a očekávání s nimi spojují, je významný pro efektivní plánování a implementaci podobných iniciativ.

EXKURZE JAKO NÁSTROJ PRO SPOLEČNÉ POZOROVÁNÍ A SDÍLENÍ ZKUŠENOSTÍ

V rámci projektu RUR se jako mimořádně přínosný nástroj ke zjišťování postojů aktérů ukazují tematické exkurze do území. Ty účastníkům umožňují přímý kontakt s lokalitami, konkrétními opatřeními i jejich aktéry. Exkurze vytváří prostor pro společné pozorování, sdílení zkušeností, emocí a formulaci názorů v autentickém kontextu místa. Současně umožňují bezprostřední výměnu názorů, zkušeností i nacházení řešení mezi různými aktéry, například mezi iniciátory a koordinátory daných aktivit a opatření a veřejností. Tím exkurze překračují rámec běžných dotazníkových či workshopových šetření. Propojují poznání s prožitkem a umožňují zachytit odlišnosti postojů, které by jinak mohly zůstat skryty.

Sběr dat prostřednictvím exkurzí tedy není jen metodickým experimentem, ale i způsobem, jak posílit dialog mezi aktéry a rozvíjet kulturu participace v regionu. Následující části zprávy proto přináší vyhodnocení kvalitativních i kvantitativních dat získaných z exkurzí zaměřených na komunitní zahrady a zelený kampus UJEP, které poskytují cenný vhled do aktuálních postojů, motivací i potenciálních bariér u různých skupin aktérů v území.

KOMUNITNÍ ZAHRADA JAKO PŘÍLEŽITOST PRO ROZVOJ ZANEDBANÝCH MÍST I SOUSEDSKÉHO ŽIVOTA

Komunitní zahrady představují specifickou formu městské zeleně, která v sobě propojuje individuální i společenské potřeby, od produkce potravin přes rekreaci až po posílení komunitních vztahů. Kinozahrada v Ústí nad Labem je ukázkovým příkladem komunitní zahrady v praxi. Představuje specifický městský prostor, který propojuje přírodní a kulturní prvky. V případě této konkrétní zahrady nebylo prvotní motivací pěstování samo o sobě, ale byla to sdílená snaha o oživení zanedbaného místa, utvoření bezpečného zázemí pro setkávání lidí a celková aktivizace komunity v okolí.

Přínosy této komunitní péče o městské prostory ve velké míře přesahují komunitu a mají vliv na kvalitu širšího okruhu obyvatel města (Dubová a Macháček, 2019). Význam komunitních zahrad spolu s dalšími prvky formální i neformální městské zeleně postupně roste v kontextu klimatické změny, urbanizačního tlaku a snahy o vyšší kvalitu života ve městech (Macháček, Hekrle a kol., 2022).

Jsou to právě komunity pečující o dílčí části městské zeleně, které mohou představovat doplněk nebo alternativu k zeleni spravované městem samotným. Jejich fungování ale často naráží na řadu výzev počínaje svěřením pozemku do péče, vytvořením stabilní skupiny lidí až po udržitelnou formu péče o území i komunitu samotnou. Důležitým aspektem majícím vliv na udržitelnost komunitních řešení je také to, jak jsou tyto iniciativy vnímány svým okolím.

VNÍMÁNÍ VÝZNAMŮ KOMUNITNÍCH ZAHRAD

Dosavadní výzkumy (např. Macháček a kol., 2023) ukazují, že vnímání významu komunitních zahrad se významně liší mezi členy komunit a širokou veřejností. Členové uvádějí jako hlavní motivace ke komunitnímu zapojení radost ze samotného zahrádkaření, předávání dovedností o pěstování potravin (zejména dětem) a možnost společenské interakce. Naopak pokud jde o vnímání zahrad ze strany lidí z okolí (nečlenů), mnohým z nich komunitní zahrada není dobře známá a mají často zkreslené představy o jejím fungování. V případě další ústecké zahrady Žížala na Terasě převládal neutrální postoj k zahradě samotné, přesto většina respondentů byla pro zachování zahrady do budoucna a velká část dotazovaných projevovala zájem o využívání potenciálních výhod a služeb poskytovaných touto zahradou.

EXKURZE JAKO NÁSTROJ BLIŽŠÍHO POZNÁNÍ MÍSTA A JEHO FUNGOVÁNÍ

Cílem exkurze do komunitní zahrady Kinozahrada bylo zprostředkovat širokému spektru zájemců, jak tato místa fungují, jak se liší komunitní správa od veřejné či soukromé a jak mohou tyto zahrady přispívat k revitalizacím/rekultivacím zanedbaných území a současně skloubit environmentální a sociální přínos.

Více než 40 účastníků mělo možnost nahlédnout do fungování zahrady a její komunity. Teoretický úvod zprostředkovaný vědeckými pracovníky byl doplněn a prohlouben o vyprávění koordinátorky a (spolu) zakladatelky zahrady, která postupně otvírala jednotlivá dílčí témata související s fungováním zahrady a komunity. V rámci diskuse umožnila účastníkům objasnit řadu aspektů, které často bývají přehlíženy.

Již v rámci samotného průběhu exkurze bylo možné pozorovat, jak si účastníci exkurze postupně uvědomují odlišnosti oproti městské správě zeleně. Naplno se projevila odlišná očekávání oproti tomu, jak bylo budování zahrady a její fungování představováno koordinátorkou. V řadě aspektů byli účastníci překvapeni, jak moc je budování a údržba zahrady závislá na práci a příspěvcích jednotlivých členů a jak se liší individuální, komunitní a veřejné uvažování nad tím, proč má smysl provádět změnu zanedbaného území.

VNÍMANÉ PŘÍNOSY ZAHRAD A ZÁJEM O JEJICH ROZŠÍŘOVÁNÍ

Z následného šetření realizovaného bezprostředně po exkurzi plyne, že účastníci exkurze na základě získané zkušenosti vnímají Kinozahradu jako prostor, který má výrazný potenciál pro městské prostředí a pro kvalitu života obyvatel, přestože jej sami běžně nenavštěvují a setkali se s ním teprve v rámci této exkurze zcela poprvé. První dojmy účastníků byly převážně pozitivní, zejména v tom, jak prostor působí vizuálně, jak je upravený a jakým způsobem byl původně nevyužitý pozemek přetvořen na místo s jasným účelem. Častá průvodní obava z možné neestetičnosti místa tak byla díky exkurzi většinově vyvrácena.

Vzhledem k osobní zkušenosti byli účastníci schopni si také lépe uvědomit jak environmentální, tak i sociální přínosy komunitních zahrad. Oceňovali zejména funkce spojené s kvalitou ovzduší, nižšími teplotami a stínem těchto míst v létě, biodiverzitou a možností, aby podobná místa sloužila ke společenskému setkávání či trávení volného času.

Přestože návštěva byla jednorázová, účastníci byli schopni prostor vnímat v širším kontextu. V jejich odpovědích se objevuje přesvědčení, že vybudování Kinozahrady představovalo smysluplný zásah, který pozemek zlepšil jak vizuálně, tak funkčně. Mimo vysoký podíl odpovědí podporujících tvrzení o účelnějším využití prostoru lze vysokou míru významu exkurze doložit i projeveným vysokým zájmem účastníků o rozšiřování zahrad do dalších částí města.

MODROZELENÁ INFRASTRUKTURA JAKO PŘÍLEŽITOST PRO UDRŽITELNÝ, FUNKČNÍ A ŽIVÝ KAMPUS UJEP

Kampus UJEP představuje poměrně rozsáhlou část města, která prochází postupnou proměnou směrem k udržitelnému a uživatelsky přívětivému prostoru. Současný stav kampusu stále nese stopy své původní podoby, kdy šlo spíše o „rozvolněné území mezi budovami“ než o plnohodnotný veřejný prostor. Značná část ploch je tvořena nevyužitými travnatými pásy, vyprahlými nebo neudržovanými plochami, s omezenou možností pobytu a s malým množstvím stínu či míst pro setkávání. Stávající podoba tak příliš nepodporuje zájem jeho uživatelů (studujících a zaměstnanců) ani obyvatel z okolí trávit zde ve venkovních prostorách volný čas nebo prostor mezi přednáškami. Spolu s nedostatečně využitým potenciálem podpory adaptace místa na změnu klimatu proto v posledních letech roste důraz na systematické rozvíjení modrozelené infrastruktury, která má potenciál zásadně proměnit kvalitu tohoto prostředí i způsob, jak lidé kampus využívají.

Veřejné prostory, jako je univerzitní kampus ale i ostatní nezastavěné plochy ve městě, mohou sehrát zásadní roli v posilování environmentální i sociální odolnosti měst, zvláště v době klimatické změny. Pokud jsou doplněny o kvalitní modrozelenou infrastrukturu, přispívají k ochlazování městského prostředí, zadržování dešťové vody a zvyšování biodiverzity, čímž zmírňují dopady tepelných ostrovů i extrémních výkyvů počasí (Macháč, Hekrlé a kol., 2022). Zároveň však vytvářejí pestré a dobře dostupné prostory pro pobyt, studium a setkávání, které podporují sociální soudržnost, tvorbu komunit, psychickou pohodu i každodenní kontakt lidí s přírodou. V kombinaci těchto funkcí se kampusy a další veřejné prostory stávají klíčovými místy pro budoucí adaptaci měst. Nabízejí přirozené zázemí pro učení, komunitní život a společenské inovace, které jsou nezbytné pro udržitelnější způsob života i lepší připravenost na měnící se klimatické podmínky.

Modrozelená infrastruktura se tak stává nejen nástrojem adaptace na klimatickou změnu, ale i prostředkem podpory každodenního života na univerzitě. Díky ní může i kampus UJEP v budoucnu lépe fungovat jako živé místo setkávání, výuky i odpočinku, které spojuje environmentální funkce s kvalitními sociálními a rekreačními příležitostmi. Jde o dlouhodobou, postupnou změnu. Současný stav přináší mnohé limity, ale zároveň nabízí značný prostor pro zlepšení, jehož dopady přesáhnou rámec univerzity a přispějí ke kvalitě širšího městského prostředí.

KAMPUS JAKO ŽIVÝ PŘÍKLAD PRO TRANSFORMACI DALŠÍCH MÍST V KRAJI

Zavádění prvků modrozelené infrastruktury v rámci kampusu může sloužit jako inspirativní příklad pro města a další instituce, protože představuje inovativní řešení a přispívá k šíření povědomí o možnostech udržitelné transformace veřejného prostoru. K naplňování této vize je na UJEP nyní připravovaná krajinářská koncepce kampusu, která má přinést komplexní pohled na možnou proměnu jeho doposud nepříliš funkčních ploch. Připravovaná krajinářská koncepce počítá s doplněním celého spektra opatření modrozelené infrastruktury: od nových výsadeb stromů zajišťujících stín a mikroklimatické funkce, přes zakládání biodiverzitně hodnotnější zeleně, až po prvky hospodaření s dešťovou vodou jako jsou dešťové zahrady, vsakovací průlehy či otevřené retenční prvky. Tyto zásahy dokáží významně zmírnit dopady tepelných ostrovů, zlepšit vsakování vody a vytvořit rozmanitější prostředí pro uživatele kampusu i biodiverzitu. Součástí návrhu je také vznik nových pobytových a komunitních míst: venkovní učebny, stinné plochy pro studium, klidové zóny i víceúčelová prostranství umožňující kulturní a studentské aktivity.

EXKURZE JAKO NÁSTROJ PRO ZVÝŠENÍ POVĚDOMÍ O VÝZNAMU ZELENĚ I PRO IDENTIFIKACI POTŘEB RŮZNÝCH UŽIVATELŮ A DIALOGU

Cílem exkurze do kampusu UJEP bylo představit účastníkům současný stav a způsob managementu zeleně v areálu univerzity a na konkrétních místech ukázat, v čem dnešní podoba kampusu z hlediska uživatelského komfortu, environmentálních aspektů i sociální funkce selhává. Exkurze zároveň přiblížila plánovanou proměnu kampusu vycházející z připravované krajinářské koncepce. Účastníci byli vedeni k porozumění, jakou roli hraje kvalita údržby, jaké ekosystémové služby může kampus poskytovat svým každodenním uživatelům i návštěvníkům a jak může být univerzitní areál propojen s širším městským prostředím a sloužit jako příklad udržitelnějšího přístupu k veřejnému prostoru.

Ani chladné počasí neodradilo více než čtyři desítky účastníků projít kampus a zastavit se na místech, která jsou spojena s potenciálem změny, kdy úpravou dosavadní zeleně je možné dosáhnout vyšší míry ekologické a estetické hodnoty a podpory vyšší míry zájmu všech aktérů o trávení času ve venkovních prostorách kampusu.

Role průvodce se ujal koordinátor krajinářské koncepce na UJEP, který představil nejen současný výzvy a limity, ale také příležitosti a potenciál. S využitím osobních zkušeností některých účastníků z řad studentů a zaměstnanců pak byl komparován pohled možnosti uplatnění řady prvků modrozelené infrastruktury. Na základě procházky a dotazů byla odhalena celá řada specifik, která omezují implementaci opatření jak technicky (např. podzemní sítě), finančně, tak i vzhledem k rozdílným očekáváním a potřebám uživatelů.

VNÍMANÉ PŘÍNOSY A PREFERENCE AKTÉRŮ V KAMPUS UJEP

Očekávání účastníků exkurze do kampusu UJEP byla poměrně různorodá. Z šetření realizovaného mezi účastníky po konci exkurze plyne, že část respondentů přicházela bez jasné představy, jiní očekávali spíše obecné seznámení s kampusem, zatímco část měla zájem o detailnější vhled do plánů revitalizace zelených ploch a možností rozvoje modrozelené infrastruktury. Odpovědi však jednoznačně ukazují, že exkurze byla hodnocena velmi pozitivně: většina účastníků uváděla, že jejich očekávání byla naplněna nebo dokonce překonána, a oceňovala zajímavost a přínosnost poskytnutých informací. Účastníci zdůrazňovali, že se dozvěděli vše podstatné od praktických aspektů údržby a fungování kampusu až po plánované změny v oblasti modrozelené infrastruktury. Exkurzi samotnou hodnotili jako poučnou, srozumitelnou a dobře vedenou. Pro velkou část jsou opatření po absolvování exkurze lépe pochopitelná.

Účastníci obecně hodnotili zeleň jako významnou nejen pro tvorbu kyslíku a ochlazování mikroklimatu, velmi důležitými aspekty byly také zlepšování kvality ovzduší a podpora zadržování dešťové vody. Tyto funkce často rezonovaly v rámci exkurze i dílčích diskusí vedených na jednotlivých místech v kampusu. V návaznosti na to respondenti vnímají prvky modrozelené infrastruktury a opatření na hospodaření s dešťovou vodou jako jednoznačně významná pro budoucí rozvoj kampusu UJEP. Převládá názor, že tato opatření jsou velmi důležitá, a to jak z praktických a estetických důvodů (zvyšování kvality prostředí, zadržování vody, příjemnější a udržitelnější místo pro uživatele), tak z hlediska dlouhodobé udržitelnosti univerzitního areálu. Někteří účastníci zdůrazňují i symbolický rozměr zejména s ohledem na přítomnost Fakulty životního prostředí, kde by absence obdobných

opatření působila nekonzistentně. Účastníci rovněž poukazují na to, že význam těchto prvků přesahuje kampus samotný, neboť mohou přispět ke kvalitě života ve městě, posílit prestiž UJEP a zviditelnit její praktickou roli v podpoře udržitelných řešení.

Z exkurze i navazujícího šetření mezi účastníky plyne, že nejčastěji vnímanou potřebou je rozšíření hodnotných zelených ploch, a to zejména formou většího počtu stromů, které by poskytovaly stín a zlepšovaly kvalitu pobytového prostředí. Opakovaně se objevoval také požadavek na kvalitnější údržbu stávajících zelených prvků, aby mohly lépe plnit své funkce a působit reprezentativně. Část účastníků exkurze také zdůrazňovala potřebu více možností pro pobyt a trávení času venku, především formou pohodlných míst k sezení a práci v exteriéru. Současný mobiliář je vnímán jako nedostatečný množstvím i kvalitou či málo komfortní pro delší pobyt. Diskutována byla také žádoucí větší otevřenost kampusu vůči okolí, tedy lepší přístupnost a propojení s okolním městským prostředím. Celkově tak převládá představa kampusu jako zelenějšího, lépe udržovaného a uživatelsky vstřícnějšího veřejného prostoru.

POUČENÍ Z EXKURZÍ

Účastníci hodnotili osobní setkání ve formě komentovaných procházek výrazně pozitivně a jako jednoznačně přínosnější než jiné formy komunikace, například články, video nebo sdílení informací na sociálních sítích. Došlo tak k ověření jednoho z doporučených pravidel, jak komunikovat prvky modrozelené infrastruktury (Povolná a kol., 2023). Účastníci obou exkurzí se shodli v tom, že exkurze je vnímána jako osobnější, bezprostřednější a výrazně více poutavá, protože umožňuje vidět konkrétní místa naživo a zároveň naslouchat odbornému výkladu přímo v kontextu prostředí.

Zkušenosti z exkurzí současně ukazují, že vyšší míra interaktivity, možnosti klást otázky, okamžitě reagovat na podněty a lépe poznat řešené lokality i zvažovaná opatření přímo na místě výrazně usnadňují hlubší diskusi a pochopení nejen příležitostí, ale také limitů vyplývajících z technických bariér a specifík daného prostředí. Komentovaná procházka byla považována jako smysluplnější, společensky živější a celkově nejprínosnější forma komunikace, která dokáže účinněji upoutat pozornost a přiblížit téma modrozelené infrastruktury reálnou zkušeností v terénu. Tyto aspekty pak pomáhají lépe si uvědomovat potřeby a formovat názory, ale také se vyjadřovat a zapojovat se aktivněji do diskuse.

Vedle jednorázových aktivit, jako jsou exkurze, komentované procházky či diskuse, má ale dle účastníků smysl také realizovat dlouhodobé a průběžné poskytování informací o opatřeních modrozelené infrastruktury. Nejčastěji zmiňovaným nástrojem byly poučné informační cedule nebo tabule přímo v místech realizovaných opatření. Někteří účastníci se domnívali, že by podobná komunikace mohla zaujmout i širší veřejnost, zatímco menší část je skeptická k jejímu přínosu v městském prostředí. Vedle toho se objevily také návrhy na popularizační články či sdílení informací na sociálních sítích, které by mohly doplnit fyzické prvky komunikace. Celkově tak z reakcí účastníků vyplývá, že efektivní komunikace by měla mít víceúrovňový charakter. Tedy kombinovat zážitkové formy s trvalejšími informačními prvky, které budou k dispozici dlouhodobě a podpoří porozumění i kontinuitu tématu v čase.

ZÁVĚREČNÉ SHRNU TÍ

CZ

Realizované exkurze do komunitní zahrady a kampusu UJEP potvrdily, že přímý kontakt s místem a možnost vedené diskuse představují velmi účinný způsob, jak prohloubit porozumění adaptačním opatřením i modrozelené infrastruktuře. Účastníci vnímají tato opatření jako významná nejen z hlediska environmentálních funkcí (zadržování vody, ochlazování, biodiverzity, kvality ovzduší), ale také jako příležitost pro rozvoj komunitního života, zlepšení pobytového komfortu a posílení prestiže univerzity i města. Zpětná vazba současně upozorňuje na potřebu rozšíření a zkvalitnění zeleně, lepší údržby, komfortnějších pobytových míst a dlouhodobé, víceúrovňové komunikace – od komentovaných procházek až po informační cedule a online kanály. Zpráva tak ukazuje, že exkurze mohou být nejen nástrojem sběru dat, ale i prostředkem budování dialogu a spoluvytváření vize udržitelnější podoby města, univerzitního kampusu a regionu.

FINAL SUMMARY

EN

The excursions to the community garden and the UJEP campus demonstrated that direct engagement with a place, supported by guided discussion, is a highly effective way to strengthen understanding of climate adaptation measures and elements of green-blue infrastructure. Participants viewed these measures as important not only for their environmental functions (such as water retention, cooling, biodiversity and air quality), but also for their potential to support community life, improve outdoor comfort and enhance the reputation of both the university and the city. The feedback also highlights the need to expand and improve green areas, ensure better maintenance, create more comfortable outdoor spaces and communicate these topics in a long-term and multi-layered way—from guided walks to informational signage and online channels. Overall, the findings show that excursions can serve not only as a tool for data collection, but also as a means of fostering dialogue and co-creating a shared vision for a more sustainable university campus, urban environment, and region.

ZDROJE

DUBOVÁ, L., MACHÁČ, J. (2019) Improving the quality of life in cities using community gardens: from benefits for members to benefits for all local residents, *GeoScape* (Vol. 13, No. 1), pp. 68–78, doi: <https://doi.org/10.2478/geosc-2019-0005>

MACHÁČ, J., DUBOVÁ, L., HEKRLE, M., VÁVRA, J., ČERNÁ, A., MEYER, P., POKORNÁ, R. (2023) *Komunitní zahrady: Proč a kde zakládat nové zahrady ve městech? Souhrnná výzkumná zpráva*. Ústí nad Labem: Institut pro ekonomickou a ekologickou politiku.

MACHÁČ, J., HEKRLE, M. A KOL. (2022) *Modrozelená města: Příklady adaptačních opatření v ČR a jejich ekonomické hodnocení*. Ústí nad Labem: Institut pro ekonomickou a ekologickou politiku (IEEP). ISBN 978–80–7561–405–6. 86 stran.

POVOLNÁ, L., MACHÁČ, J. A KOL. (2023) *OBCE MLUVÍ O VODĚ: Pravidla a postupy pro komunikaci vybraných opatření na hospodaření s dešťovou vodou mezi místní samosprávou a veřejností*. Ústí nad Labem: UJEP a ČVUT. 80 stran.

Spolufinancováno
Evropskou unií

Ministerstvo životního prostředí

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

AUTOŘI

Jan Macháč*, Lenka Slavíková, Marek Hekrlé, Silvester van Koten
korespondenční autor: jan.machac@ujep.cz

VYDAVATEL

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem www.ujep.cz

Titulní ilustrace: generováno pomocí AI (ChatGPT, OpenAI).

Výzkumná zpráva/metodika/koncepce byla vytvořena v rámci projektu
RUR – Region univerzitě, univerzita regionu, reg . č. CZ.10.02.01/00/22_002/0000210.